
УДК 811.161.2'367.63'282.3'04

Тетяна Сивокозова

м. Київ

ВАРІЮВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ КОНСТРУКЦІЙ З ПРИЙМЕННИКОМ ДО ТА ІМЕННИКАМИ В РОДОВОМУ ВІДМІНКУ В СХІДНОПОЛІСЬКОМУ ГОВОРІ XVII–XVIII ст.

У статті проаналізовано історію розвитку прийменникових конструкцій на позначення напрямку руху, зокрема конструкції з прийменником до та іменниками в родовому відмінку. Схарактеризовано особливості функціонування цієї конструкції у пам'ятках східнополіського говору XVII–XVIII ст. у порівнянні із сучасним говором.

Ключові слова: східнополіський говір, категорія локативності, безприйменникова конструкція, локативна прийменниково-іменникова конструкція, напрям руху.

Серед актуальних проблем сучасної лінгвістики особливу увагу науковців привертає питання теоретичного обґрунтування та специфіки мовного вираження локативної семантики в українських діалектах. У наукових працях С.П. Галаур, В.В. Коломийцевої, О.Г. Межова, М.І. Степаненка та інших [3; 8; 9; 14; 15] проаналізовано способи та засоби вираження локативності в сучасній українській літературній мові. Однак маємо лише окремі роботи зазначеної тематики, виконані на діалектному матеріалі. Особливості вираження локативної семантики в сучасному східнополіському говорі розглянуто в працях М.Г. Желзняка [6], у суміжних, сучасних східнослов'янських говірках — у працях Т.І. Сердюкової [11], у східностепових говірках — у роботах І.С. Білик [2]. Досліджуючи синтаксис українських південнокарпатських говорів, В.І. Добош звертає увагу на прийменникові конструкції, що виражають локативні відношення [5]. Аналіз безприйменникових і

© Т. В. СИВОКОЗОВА, 2014

прийменникових місцево-просторових зворотів здійснює І.І. Слинко у дослідженні синтаксису українських пам'яток XVII–XVIII ст. [12].

Для комплексного вивчення особливостей локативних відношень у мові надзвичайно важливим є аналіз локативної семантики в діячності та її вплив на граматичну структуру мови. Такий підхід вимагає докладного вивчення різножанрових писемних пам'яток. З огляду на особливості кодифікаційних процесів в українській мові протягом XVII–XVIII ст. вважаємо, що таку розвідку доцільно здійснювати в ареальному аспекті. У зв'язку з цим джерелами нашого дослідження є писемні пам'ятки східнополіського говору XVII–XVIII ст., зокрема «Акты Бориспольскаго мѣйскаго уряда, 1612–1699 гг.» (надалі використовуємо умовне скорочення АБ), «Ділова народно-розмовна мова XVIII ст.: (матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України)» (ДНРМ), «Черниговская летопись по новому списку (1587–1725)», що має умовну назву Чернігівський літопис (ЧЛ).

Мета пропонованої роботи — здійснити аналіз локативної семантики, вираженої прийменниковими конструкціями, зокрема конструкцією з прийменником до та іменниками в родовому відмінку, у пам'ятках східнополіського говору XVII–XVIII ст.

У сучасній лінгвістиці поняття просторовості розглядають як семантичну й когнітивну категорію, що охоплює весь спектр просторових ознак, характеризує об'єктивну ознаку предметів і явищ дійсності, а в сучасній українській мові, як зазначає В.В. Коломийцева, реалізується певною кількістю моделей на різних мовних рівнях, релевантною для яких є семантика [7: 6].

Позамовна категорія локативності у дисертаційному дослідженні М.І. Степаненка з лінгвістичного погляду кваліфікується як семантико-синтаксична, що об'єднує всі різновиди просторового значення [14: 6], а на рівні речення характеризується поліфункційністю і формально-граматичною різноманітністю. До системи спеціальних засобів вираження просторових відношень учений зараховує обставинні прислівники місця, іменникові словоформи (в орудному відмінку), прийменниково-іменникові форми (у родовому, давальному, знахідному, орудному та місцевому відмінках) і складнопідрядні речення з підрядними місця [14].

Загалом під час аналізу локативних відношень варто враховувати тривимірну (об'ємну) характеристику простору, необхідно також розмежовувати статичну й динамічну локалізацію. Статична локалізація визначає положення об'єкта у просторі, динамічна — характеризує «відношення різних аспектів переміщення одних реалій відносно інших» [6: 60]. Просторова динамічна характеристика уточнює вихідний і кінцевий пункти руху, шлях або межу руху об'єкта. До основних засобів вираження локативної динамічної семантики належать прийменниково-іменникові конструкції. У сучасній українській мові прийменниково-іменникові конструкції з іменником у родовому відмінку загалом визначають вихідний і кінцевий пункти руху, шлях або межу руху. Наприклад,

конструкції з іменниками в родовому відмінку та прийменниками **від (од), з (із, зі), з-за, з-поза, з-над, з-понад, з-під, з-попід, з-перед, з-поперед, з-поміж (з-помежи), з-проміж, з-межи (з-між), з-посеред, з-позад** вживаються на позначення вихідного пункту руху; з прийменниками **до, в бік, в напрямку, в напрямі, в напрямку до, в напрямі до, наперед, назад** — на позначення кінцевого пункту руху; а з прийменниками **мимо, вздовж, вдовж, вповдовж, подовж, поздовж, повздовж** визначають шлях руху.

Варіювання засобів вираження локативного значення відповідно до семантичних і валентних типів предикатів мінімальних семантико-синтаксичних одиниць сучасної української **літературної** мови досліджував у своїх працях О.Г. Межов. Учений звертає особливу увагу на родовий відмінок як морфологічний варіант локативної синтаксеми та визначає роль прийменників у семантичній диференціації просторового значення [9: 226–267]. Зокрема, у сучасній українській літературній мові локативна синтаксема, представлена прийменником **до** та іменником у родовому відмінку, вказує на різну за характером локалізацію кінцевого пункту руху щодо просторового орієнтира — дистантну чи контактну. Прийменниково-іменникова конструкція виражає дистантний характер руху, якщо позначає напрям руху із вказівкою на певну сторону просторового орієнтира (тобто рух із наближенням до предмета, але без контакту з ним, а також загальний напрямок руху в бік просторового орієнтира). Зазначена прийменниково-іменникова конструкція набуває контактного значення, якщо визначає рух усередину, у межі просторового орієнтира або межу руху [9: 246].

За спостереженням І.С. Білик, локативні словосполучення, представлені дієсловом та іменником у родовому відмінку з прийменником **до**, є продуктивними в сучасних східностепових говірках і виражають два основні відтінки просторових відношень: спрямування дії до меж певного простору або предмета без проникнення всередину та спрямування дії в межі якогось простору або всередину предмета (ілативне значення) [2]. Дослідниця звертає особливу увагу на дієслівні префікси та дієслова, з якими поєднуються прийменниково-іменникові конструкції, а також зауважує, що найчастіше іменниками в аналізованих конструкціях виступають власні та загальні назви населених пунктів, назви країн та країв, іменники на позначення просторових назв на зразок *долина, дорога, світ* тощо [2].

Дослідження прийменникових конструкцій, зокрема з прийменником **до** та іменниками в родовому відмінку у східнополіському говорі XVII–XVIII ст., неможливе без з'ясування ролі й місця безприйменникових конструкцій із просторовим значенням в тогочасному мовленні, засвідчених в історичних текстах цього часу й ареалу. Це відображає один із аспектів дослідження особливостей вживання іменників у родовому відмінку як у синхронії, так і діахронії. Із досліджень істориків української мови відомо, що безприйменникові конструкції досить активно вживалися в давньоукраїнській мові. Для визначення напрям-

ку руху функціювали родовий віддалення та досягнення (або межі), знахідний напрямку, давальний напрямку. Серед безприйменникових конструкцій на позначення напрямку руху конструкція з родовим відмінком іменників означала межу чи місце, до якого доходить, досягає рух, тому мовознавці використовують відповідно два терміни: родовий межі та родовий досягнення [1; 10; 12; 13]. О.П. Безпалько, В.В. Німчук послуговуються терміном «родовий межі», що презентує безприйменникову конструкцію з іменником у родовому відмінку при дієсловах із префіксом *до-* [1: 42; 10: 102]. І.І. Слинько зауважує, що термін «родовий межі» підкреслює передусім просторове значення конструкції. Також учений зазначає, що дієслова з префіксом *до-* можуть вживатися й з іменниками, маркованими об'єктним відтінком у семантиці (*досягти Києва* і *досягти хлопця*), або взагалі вживатися у переносному значенні (*досягти успіхів*) [13: 127–129]. З огляду на те, що безприйменникова конструкція з іменником у родовому відмінку може набувати не лише просторової семантики, а й об'єктної, І.І. Слинько вважає цілком правомірним уживання терміна «родовий досягання» [12: 35–40; 13: 127–129]. Розглянувши підходи до вивчення безприйменникової конструкції з іменником у родовому відмінку, поширені в науковій практиці, та враховуючи історико-діалектологічне спрямування нашого дослідження, а саме: фактологічну, жанрову й стильову обмеженість джерельної бази дослідження, вважаємо за доцільне послуговуватися терміном «родовий межі», оскільки він точніше характеризує один із відтінків просторової семантики.

У найдавніших писемних джерелах безприйменникова конструкція родового межі була основним засобом вираження значення досягання просторового орієнтира і вживалася при дієсловах із префіксом *до-*, а саме: *доходити*, *дойти*, *досягнути*, *доступити*, *достигнути*, *допасти*, *доткнутися* тощо: *немоцнии и болнии не могут долѣсти двора моего; дойти рѣкы Дона; Изаслав же помина городъ. подале города. и ста на рѣци не дошедъ Слоучи* [10: 102]. На думку О.П. Безпалька та І.І. Слинька, активне функціонування безприйменникових конструкцій з родовим відмінком межі було зумовлено «семантичною силою» [1: 43] префікса *до-*. На думку Є.К. Тимченка, прийменник *до* при іменниках є посиленням відтінку, вже вираженого префіксом дієслова [16: 228]. Проте поступовий занепад первісного значення префікса *до-* у дієсловах на зразок *доходить*, *досягнути* став причиною заміни безприйменникової конструкції на відповідну конструкцію з прийменником *до* [1: 43; 12: 36; 13: 127], що активно вживається і в сучасній українській мові.

В українських літописних пам'ятках XVII–XVIII ст. продуктивним є родовий відмінок просторового досягання порівняно з відповідними прийменниковими конструкціями. Використання безприйменникових конструкцій, на думку І.І. Слинька, пояснюється тим, що ці твори, зокрема літописи Г. Граб'янки, С. Величка, характеризуються прагненням авторів до ведення оповіді традиційною мовою. Прийменникові ж

конструкції переважають у пам'ятках, написаних народнорозмовною мовою, зокрема в листах, універсалах, актових книгах тощо [12: 37–38], що і є джерелами нашого дослідження.

У досліджуваних пам'ятках серед великої кількості конструкцій з прийменником *до* та іменниками в родовому відмінку (модель *до+N_{gen}*) лише в Чернігівському літописі зафіксовано безприйменникову конструкцію родового межі, що має виразне просторове значення: *И не дойшовши Вѣшиного Волочка, Сулима, хорунжіей енеральный, померъ* (ЧЛ: 100). В «Актах Бориспольскаго мѣйскаго уряда, 1612–1699 гг.» безприйменникова конструкція з іменником у родовому відмінку має більше об'єктне, ніж просторове значення, наприклад: *Того всего той тамошний сотникъ, атаманъ и войтъ повиненъ постерегаючи, абы нас наменьшая скарга отъ его не доходила* (АБ: 71). У текстах «Ділової і народно-розмовної мови XVIII ст.» ця безприйменникова конструкція не зафіксована: мова опублікованих пам'яток має виразно народнорозмовний стиль. Поодинокі випадки вживання у текстах пам'яток родового відмінка просторового межі підтверджують процес витіснення безприйменникової конструкції у староукраїнській мові, зокрема в її східнополіському діалекті, та заміну її відповідними прийменниковими, або ж про ймовірну жанрову обмеженість її функціонування у досліджуваних староукраїнських текстах, оскільки аналізовані джерела не можуть повною мірою відобразити специфіку функціонування мови в повсякденному усному спілкуванні.

Поява різноманітних прийменникових конструкцій зумовлена розвитком мовної системи та багатоаспектністю поняття «напряму руху». З XI ст. у писемних пам'ятках на позначення кінцевого пункту руху замість родового межі, знахідного напрямку, давального напрямку почали вживатися конструкції з прийменником *до* та іменниками в родовому відмінку, з прийменником *къ* та іменниками в давальному відмінку та прийменниками *въ*, *на*, *за*, *подъ* й іменниками у знахідному відмінку, які точніше передавали відтінки просторового значення руху. Згодом за кожною конструкцією закріпився той чи той семантичний відтінок. Наприклад, конструкція з прийменником *къ* та іменниками в давальному відмінку вживалася для визначення напрямку руху аж до зіткнення із просторовим орієнтиром, конструкція з прийменником *въ* та іменниками у знахідному відмінку — для характеристики руху всередину орієнтира, конструкція з прийменником *на* та іменниками у знахідному відмінку вказувала на місце, куди спрямована дія, а конструкція з прийменником *до* та іменниками в родовому відмінку функціувала для визначення напрямку руху до меж орієнтира, без відтінку зіткнення з ним [12: 80]. В.В. Німчук наголошує, що прийменник *до* має ще праслов'янське походження і його первісною функцією була «вказівка на досягнення межі (місця) дії (руху), стану в просторі», тобто вираження локально-обставинних відношень [10: 170]. Проте з часом конструкція з цим прийменником почала вживатися з різними дієсловами руху та переміщення, зокрема і з тими, що не мають префікса *до-*, а тому за

нею закріпилася значно ширша семантика. На думку Л.Л. Гумецької, ще протягом XIV–XV ст. прослідковується тенденція до скорочення синонімічної паралельності прийменників, що спричинило поступове витіснення прийменником *до* синонімічного прийменника *къ* у просторових конструкціях [4: 39].

У досліджуваних текстах пам'яток XVII–XVIII ст. східнополіського говору конструкція з прийменником *до* та іменниками в родовому відмінку (модель $до+N_{gen}$) визначає контактний напрямок руху до просторового орієнтира, а також межу руху: *а гды до Паволочи пришли, тамъ Вишневецкий померъ и вернулися всѣ коронные жолнѣре до Полици* (ЧЛ: 79); *До которой нивы, для лѣншей ведомости, посылалисмо присежъного Данила* [АБ: 5]; *и самъ, с хати вирвавшись, до своего дому побѣгъ* (ДНРМ: 69); *изославъ едного часу до свѣта жену свою до Батурина на торгъ* (ДНРМ: 82).

У більшості випадків кінцева просторова межа руху або дії представлена іменником — апелятивом на позначення поселень, території або ж топонімом. Найчастіше до складу конструкції входить обмежувальна частка *аж*, що історично витіснила частку *оли* (*ноли*) [10: 174], або займенник *самий* [9: 248], що вказують на досягнення просторової межі, контакт із нею або досягнення і проникнення всередину просторового орієнтира: *обернулъся на ляховъ и на орду и много ихъ побилъ и ажъ до Букувъ мѣста и за Буки гонилъ ихъ* (ЧЛ: 80); *бо ляхи за Хмельницькимъ ишли въ тропы ажъ до Бѣлой Церкви, города козацкого* (ЧЛ: 79). Зазначена конструкція із відповідним значенням активно функціює і в сучасному східнополіському говорі: *да Пал'чикау дайшоу* [5: 14]; *и'ду аж да самайі лаўки / шчи'тай* (ГУМ: 162); *закла'дали туди / з'верху 'дериво / і так да 'самайі с'тол і* (ГУМ: 194).

Аналізована конструкція (модель $до+N_{gen}$) поєднується з конструкцією з прийменником *отъ* (*одъ*, *оды*) та іменником у родовому відмінку (модель $отъ(одъ)+N_{gen}$ — $до+N_{gen}$) або з прийменником *зъ* та іменником у родовому відмінку (модель $зъ(изъ, съ)+N_{gen}$ — $до+N_{gen}$) на позначення напрямку руху або дії між двома просторовими орієнтирами, останній із яких визначає кінцеву межу руху: *Того жъ и другого 1719, войска великороссійские и малороссійские робыли подъ Царициномъ перекопъ у степену, отъ реки Дону до реки Ольги* (ЧЛ: 99); *А гди повернулемъся з войска до господи* <, > *и оглядѣвшись въ дому, казал, реченнаго Юска и Ивана Проценка в домъ свой пред себе привести* (ДНРМ: 52); *Той же Михаилъ Рагоза, приѣхавши съ Кіева до Бреста Литовского, учинилъ соборъ на духовенство* (ЧЛ: 74).

Ця конструкція визначає крайню кінцеву межу руху при дієсловах руху та спрямованої дії, якщо в родовому відмінку вживаються іменники на позначення осіб чи істот взагалі: *а положивши турковъ трупами тисецей пятьдесятъ три, пробилъся до королевича, палъ предъ нимъ на землю, витаючи его* (ЧЛ: 76); *Где гдысмо, на прозбу ихъ, до Коробковъ зѣхали* (ДНРМ: 23); *его посилал до Василя, питаючи о брусяхъ* (ДНРМ: 26); *я с тым декре(то)м вм., ездил есми до его милости пана подвоеводего и показалем его милости тис sprawy* (АБ: 5). Сучасний говір також засвідчує активне

вживання конструкції із цим значенням: *і й'едут' да тешчи зноў / да мала'дої матк'і* (ГУМ: 155); *паш'ли ми із пад'рагаіу / із йеу'дохайу да й'іі* (ГУМ: 160); *пр'і'і'ехаў да'дому // да сва'йеі ж'уонки* (ГУМ: 166).

Як відомо, крім власне локативної характеристики, прийменник **до** з іменником у родовому відмінку (модель $до+N_{gen}$) також вказує на особу — адресата мовлення, усного чи письмового звертання [10: 180]. У цьому випадку конструкція виражає лише об'єктні відношення: *писати рачил до намесника свого пана Осташа* (АБ: 6); *Теды Иван стадив довод до Федора Корогода* (АБ: 11); *Потом ми, урадъ, велѣли писарови, вѣзивши инквѣзицію, до его мѣсти пна судий енералнаго Алежея Туранскаго*, > в Глуховѣ писмо готовати<, > *просячи о милост* (ДНРМ: 56). Проте зазначена конструкція може також репрезентувати й об'єктно-локативні відношення. Такий синкретизм з'являється в тих випадках, коли просторовий орієнтир виражено іменниками — назвами істот [15: 86], і зумовлюється тим, що конструкція вказує не стільки на особу — адресата дії, а на місце, куди спрямована дія або де перебуває адресат [10: 172]. Необхідно зауважити, що набуття конструкцією локативної семантики зумовлено передусім її поєднанням із дієсловами руху та переміщення, а також із такими дієсловами, як **тягнутися**, **слатися**, **пролягти** тощо. Інколи місце перебування адресата може уточнюватися, зокрема й іншими прийменниково-іменниковими конструкціями, наприклад: *тамъ же козаки Сагайдачного учинили гетманомъ и заразъ яко на рихлѣй Сагайдачный пошолъ зъ войскомъ козацкимъ до крелевича подъ Хотѣнь* (ЧЛ: 75); *мѣлъ тягнути до сына своего, подъ Хотѣнь* (ЧЛ: 76); *а на той часъ Петрѣ Могила былъ архимандритомъ печерскимъ киевскимъ и ѣхалъ въ справахъ пилнихъ до кроля, до Варшавы* (ЧЛ: 76). У сучасному говорі об'єктно-просторове значення конструкції з прийменником **до** та іменником у родовому відмінку також часто доповнюється додатковою просторовою вказівкою: *той вийіхаў у Кийеў / до сина* (ГУМ: 167); *і адв'і'із у хутар да матур'і* (ГУМ: 194); *паш'лала ну'і'істку да сина на ба'лото на с'іно* (ГУМ: 202).

В аналізованих текстах XVII–XVIII ст. конструкція з прийменником **до** та іменником у родовому відмінку (модель $до+N_{gen}$) послідовно вживається на позначення напрямку руху або дії не просто до особи, а в межі її діяльності, володіння, приміщення чи територію, де вона перебуває [10: 176–178]: *ханъ розгнѣвався на Хмелницкого за тоє, що здався москалеви и тыхъ козаковъ, що зъ городовъ украинскихъ ишли до Хмелницкого* (ЧЛ: 81); *а въ тымъ орда вся пришла до Хмелницкого* (ЧЛ: 78); *Того жъ року, на святого пророка Илю, козаки<...> ввойшли въ Переяславъ и, выпаливши мѣсто, утекли за Днѣпръ до Дорошенка* (ЧЛ: 85); *просили нас, уряду, до Коробковъ на межу* (ДНРМ: 23). Із цим значенням вживається, хоча й досить рідко, синонімічна конструкція з прийменником **къ** та іменником у давальному відмінку (модель $къ+N_{dat}$), що є однією з архаїчних рис східнополіського говору: *Президентъ коллегіи Малой Росіи бригадирѣ Стефанѣ Лукичѣ Веляминовѣ ездилъ въ Москву и въ Пітербургъ, къ государю, и оттуду возвратившиися въ Глуховъ* (ЧЛ: 101).

Протягом XVII–XVIII ст. семантична диференціація цих двох конструкцій дедалі більше нівелювалася, що сприяло поступовому розширенню семантики конструкції з прийменником *до* та іменниками в родовому відмінку (модель $do+N_{gen}$), а також витіснення нею конструкції з прийменником *къ* та іменниками в давальному відмінку (модель $кѣ+N_{dat}$), доказом чого є досліджувані тексти писемних пам'яток. Зокрема, з іменниками — назвами населених пунктів, територій, країв значно частіше вживався прийменник *до* (*почувши тоє запорожцѣ, вийшли заразѣ всѣ, (зоставивши двѣ тисячи козаковѣ на Запорожѣ), маючи собѣ воземѣ Сагайдачного, а пришедши до Межибожя, обачили непорядки его войскової справѣ* (ЧЛ: 75); *а на той часѣ Петрѣ Могила былѣ архимандритомѣ печерскимѣ киевскимѣ и ѣхалѣ въ справахѣ пилнихѣ до кроля, до Варшавы* (ЧЛ: 76); *обернулься на ляховѣ и на орду и много ихѣ побилѣ и ажѣ до Букувѣ мѣста и за Буки гонилѣ ихѣ* (ЧЛ: 80); *Также я самѣ, кгдаши ехав до Барышова для пильныхѣ потреб своихѣ и кгдашм приехав до дому своего* (АБ: 9); *а напотомѣ пришовши Москва до тыхѣ городковѣ Волного и Кочережокѣ, жителей всѣхѣ зѣ жонами и дѣтми и маетками, и татарское президиумѣ въ свою забрали (землю), а городки пречѣ поруйновали* (ЧЛ: 97), ніж прийменник *къ* (*людей въ Покутю и ку Подолу забрали были турки* (ЧЛ: 87); *Взято зѣ Києва къ Москвѣ ректора Теофана Прокоповича, Варлаама Зеленковського и иныхѣ учителей* (ЧЛ: 98); *Войска московскіе <...> поишли къ Смоленску* (ЧЛ: 98).

Прийменник *къ* поєднується також з іменниками — назвами будівель, хатніх і надвірних примішень, їхніх частин тощо (*онѣ, Павель, з Левченкомѣ нагнал насѣ<,> и приходячи къ дому своему, просилѣ насѣ у господу* (ДНРМ: 47); *А приходячи къ шинковнямѣ<,> и Левченко состався<,>* (ДНРМ: 47), проте помітною є тенденція до частотнішого вживання прийменника *до* із зазначеними іменниками (*а Дорошенко послалѣ до монастыра Креховского, споды Лвова, Ивана Мазепу* (ЧЛ: 85); *тедысмы межи ними положили заруку на его милост пана подвоеводего по сту копѣ грошей литовскихѣ, а до скрынки местской три копы грошей* (АБ: 10); *же якобы панѣ сотникѣ сосницкий, на своем урядѣ зостаючи, не якѣ належит<,> лечѣ надмѣру поступаеть<,> а іменно не допускаеть людей укrywжоних до суду полкового Чернѣговского* (ДНРМ: 39).

У сучасному східнополіському говорі конструкція з прийменником *къ* та іменниками в давальному відмінку (модель $кѣ+N_{dat}$) вживається спорадично і становить одну з архаїчних рис говору: *к Чернігаву т'рохи љубак* [5: 14]; *к ми'ж'і поса'дили ква'сол'у* [5, 14]; *к 'берегу при'б'і-л'іс'е* (ГУМ: 139); *за'в'е у 'гост'і к са'б'е* (ГУМ: 156).

Як бачимо, значення конструкції *до* та іменником у родовому відмінку значно розширилося, оскільки вона поступово перебрала на себе всі функції конструкції з прийменником *къ* та іменниками в давальному відмінку, набуваючи ілативної семантики. Протягом XVII–XVIII ст. конструкція з прийменником *до* та іменником у родовому відмінку (модель $do+N_{gen}$) доволі активно вживається на позначення середовища, у яке проникає рух, входить суб'єкт [10: 178], тобто з ілативним

значенням: *Того жь лѣта, Хмелницькій сына своего Юрася, еще молодого, съ Чигирина выправиль до войска, на Ташлыкъ* (ЧЛ: 81); *И такъ приѣхавши Хмелницький до обозу своего, и заставныхъ сенаторовъ казалъ до кроля од- провадити, а самъ зъ войскомъ своимъ приѣхавши подъ Збаражъ до другого войска съвоего, просиль до обозу своего гетмановъ полскихъ и иныхъ пановъ на учту* (ЧЛ: 79); *а Хмелницький приѣхалъ у сту коней до обозу полс- кого, нарядно, бучно, збройно* (ЧЛ: 78).

Отже, аналіз текстів пам'яток східнополіського говору XVII–XVIII ст. засвідчив широке використання конструкції з прийменником **до** та іменниками в родовому відмінку. Аналізована конструкція характеризується варіюванням динамічної локативної семантики і вживається на позначення контактного напрямку руху до кінцевої просторової межі; крайньої кінцевої межі руху; напрям руху або дії між двома просторовими орієнтирами, останній із яких визначає кінцеву межу руху, але за умови поєднання з іншими прийменниково-іменниковими конструкціями, зокрема, вираженими прийменниками **зъ, отъ (одъ, оды)** та іменниками в родовому відмінку. Ця конструкція також може репрезентувати об'єктно-локативні відношення, якщо просторовий орієнтир виражено іменниками — назвами істот. У такому разі вона вказує на місце, куди спрямована дія, де перебуває особа. Досліджувана конструкція в аналізованих текстах XVII–XVIII ст. вживається також на позначення середовища, у яке проникає рух, входить суб'єкт, тобто з ілативним значенням, що свідчить про розширення її семантики за рахунок поступового витіснення синонімічної конструкції з прийменником **къ** та іменниками в давальному відмінку. Проте процес витіснення із мовного вжитку прийменника **къ** з іменниками в давальному відмінку не завершився й до сьогодні, що становить одну з визначальних синтаксичних рис східнополіського говору північного наріччя української мови.

ДЖЕРЕЛА

- АБ — Акты Бориспольскаго мѣйскаго уряда, 1612–1699 гг. / предисл. А.В. Стороженка. — К. : Киевская Старина ; Типографія Г.Т. Корчак-Новицкого, Михайловская ул. №4, 1892. — 112 с.
- ГУМ — Говори української мови : (збірник текстів) / відповід. ред. Т.В. Назарова. — К. : Наук. думка, 1977. — 592 с.
- ДНРМ — Ділова народно-розмовна мова XVIII ст. : (матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / підг. до вид. В.А. Передрієнко. — К. : Наук. думка, 1976. — 416 с.
- ЧЛ — Черниговская лѣтопись по новому списку (1587–1725) / [предисл. Ал. Лазаревського] // Материалы по истории, литературѣ и этнографіи Южной Россіи. — Киевъ : Типографія Г.Т. Корчакъ-Новицкаго, Михайловская улица, домъ № 4, 1890. — С. 70–110.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Безпалько О.П.* Нариси з історичного синтаксису української мови : посібник для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів / О.П. Безпалько. — К. : Радянська школа, 1960. — 236 с.

2. Білик І. Семантика і функції дієслівних конструкцій з прийменником *до* у східно-степових говірках / І. Білик // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. — Донецьк : ДонНУ, 2007. — Вип. 15. — С. 490–495.
3. Галаур С. Чинники формування просторового значення в семантико-синтаксичній структурі речення з префіксально-прийменниковою кореляцією / С. Галаур // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. — Донецьк : ДонНУ, 2008. — Вип. 17. — С. 57–62.
4. Гумецька Л.Л. Первинні прийменники і їх синтаксичні функції в українських граматах XIV–XV ст. / Л.Л. Гумецька // Дослідження і матеріали з української мови. — К. : Вид-во АН Укр. РСР, 1960. — С. 37–51.
5. Добош В.І. Синтаксис українських південнокарпатських говорів (прийменникові конструкції) : [текст лекцій] / В.І. Добош. — Ужгород, 1972. — 48 с.
6. Железняк М.Г. Варіювання прийменникових конструкцій в українських східнополіських говірках / М.Г. Железняк // Мовознавство. — 1988. — № 4. — С. 60–63.
7. Коломийцева В. Варіантна структура локативних синтаксем : автореф. дис. ...канд. філолог. н. : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. Коломийцева. — К., 2007. — 20 с.
8. Коломийцева В.В. Стратифікація семантики прийменників у прийменниково-іменникових конструкціях / В.В. Коломийцева // Проблеми зставної семантики : зб. наук. статей. — К., 2001. — Вип. 5. — С. 250–257.
9. Межов О.Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія / О.Г. Межов. — Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. — 464 с.
10. Німчук В.В. Синтаксичні функції прийменників / В.В. Німчук // Історія української мови : синтаксис / [Г.П. Арполенко, А.П. Грищенко, В.В. Німчук та ін.]. — К. : Наук. думка, 1983. — 504 с.
11. Сердюкова Т.І. Синонімія синтаксем на позначення місця дії та напрямку руху в просторовій проекції (на матеріалі східнослов'янських говірок української мови) / Т.І. Сердюкова // Лінгвістика : зб. наук. праць. — Луганськ, 2011. — №3 (24). — Ч. I. — С. 189–198.
12. Слинько І.І. Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. : (місцево-просторові звороти) / І.І. Слинько. — Львів : Вид-во Львівськ. ун-ту, 1968. — 112 с.
13. Слинько І.І. Історичний синтаксис української мови / І.І. Слинько. — К. : Вища школа, 1973. — 216 с.
14. Степаненко М.І. Семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами : автореф. дис. ...докт. філол. наук. : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М.І. Степаненко. — К., 2004. — 40 с.
15. Степаненко М. Семантичний поширювач «бокова директивна локалізація» як елемент структури речення : [електронний ресурс] / М. Степаненко // Філологічні науки. — 2012. — № 11. — С. 82–90. — Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1680/1/Stepanen.pdf>.
16. Тимченко Е.К. Функції генитива в южнорусскої мовної області / Е.К. Тимченко. — Варшава : Типограф. Варшавського Учебного Округа, 1913. — 278 с.

Статтю отримано 07.10.2014.

Tatyana Syvokozova

Київ

VARIATION OF LOCAL SEMANTICS IN CONSTRUCTION WITH PREPOSITION *TO* AND NOUNS IN GENITIVE CASE IN THE LOCAL DIALECT OF EASTERN POLISSIA OF XVII–XVIII CENTURIES

The article gives the main linguists' opinions on the category of locativity. The development of noun-prepositional constructions with the semantic of direction, namely the construction with preposition *to* and nouns in genitive case, is analyzed. Functioning of this construction in the texts of the local dialect of eastern Polissia of XVII–XVIII centuries and modern dialect is considered.

Key words: the local dialect of eastern Polissia, category of locativity, non-prepositional construction, local noun-prepositional construction, direction.